

Tanulmány

László-Sárközi Gyopárka

A CSALÁD metaforái Gary Chapman *Családi összhangzattan* című könyvében

Abstract

Although most people have direct and personal experience with family, there seems to be a lack of a unified definition of the concept FAMILY, therefore, we often exploit metaphors to understand it. In the present paper, I use the theory of conceptual metaphors (Lakoff & Johnson 1980) to identify metaphorical mappings directed at the target domain of FAMILY. The primary aim of the study is to establish what concepts play a role in structuring our thinking and language use related to the family. Thus, it provides a linguistic analysis of Gary Chapman's book, *Családi összhangzattan*, focusing on the concept of FAMILY and its conceptual metaphors. The results show that three generic source domains (CONTAINER, UNIT and EQUILIBRIUM) take part in the conceptualisation of the concept FAMILY. These main conceptual domains can be supplemented with specific source domains. These are also used to express how the concepts MARRIAGE, the roles of the FAMILY MEMBERS, FAMILY RELATIONSHIP and other aspects of the family are interpreted. I will discuss a detailed qualitative analysis of the described mappings.

Keywords: conceptual metaphors, family, metaphoric conceptualisation, qualitative analysis

1 Bevezetés

A dolgozat tárgya a CSALÁD fogalma köré épülő metaforák vizsgálata, melynek a család belső életének elemzése kerül a középpontba. A családról a legtöbb embernek első kézből származó tapasztalata van, legyen szó szülőkről, párkapcsolatokról, születendő vagy örökbefogadott gyermekekről vagy éppen ezek hiányáról. A fogalom a lehető legmélyebben beágyazódott a tudatunkba. Meghatározó szerepet tölt be a társadalmakban, az azok által elfogadott normákban, s alapvető döntéseinkben is. Ennek ellenére a CSALÁD fogalmának nincs egységes meghatározása, a fogalom más-más aspektusait hangsúlyozza a (nevelés)szociológia, a pszichológia, a biológia, a teológia, vagy éppen az Alaptörvény, hiszen minden terület a saját fogalmi rendszerével dolgozik.

A CSALÁD fogalma tehát összetett és nehezen értelmezhető, hiszen ez a konkrétan tűnő fogalom egységes magyarázat híján „üresség” válhat (Buchholz & von Kleist 1997). Ez azt eredményezi, hogy a fogalom értelmezéséhez gyakran metaforákat használunk. Az elemzésem elsődleges célja annak meghatározása, hogy milyen fogalmak játszanak szerepet a családdal kapcsolatos gondolkodásunk és nyelvhasználatunk strukturálásában. A jelen tanulmány egy magyar nyelvű szövegben a magyar nyelvhasználatot hivatott vizsgálni, melyben az azonosított fogalmi metaforák figuratív nyelvi kifejezéseit kvalitatív módon elemzem.

A dolgozat felépítése a következő: a bevezetést követően röviden bemutatom a vizsgálat elméleti keretét, azaz általános áttekintést nyújtok a fogalmi metaforaelméletről. Ezt követően a CSALÁD metaforáival kapcsolatos eddigi eredményeket foglalom össze. Majd ismertetem az elemzett szöveget és a kutatás módszerét, és részletesebben kitérek a kutatás eddigi eredményeire. A dolgozatot összefoglalással és rövid kitekintéssel zárom.

2 Fogalmi metaforaelmélet

A fogalmi vagy konceptuális metafora alapvetően fogalmi területek olyan együttműködése, melyben egy fogalmat egy másik, attól különböző fogalomként értelmezünk: „Metaphor is principally a way of conceiving of one thing in terms of another, and its primary function is understanding” (Lakoff & Johnson 1980: 36). A metaforák tehát megragadhatóvá teszik és megvilágítják az elvont fogalmakat. Lakoff és Johnson (1980) fogalmi metaforaelmélete és annak továbbfejlesztett változatai (vö. Lakoff 2008, Fauconnier & Turner 2002, Kövecses 2020) azt hangsúlyozzák, hogy a metaforák nem pusztán a nyelvben megjelenő kifejezések, hanem olyan kognitív folyamatok, melyek egész gondolkodásunkat, a mindennapi nyelvhasználatot, a nyelvet, a kogníciót, illetve cselekvéseinket, viselkedésünket és társas valóságunkat is áthatják és strukturálják.

Egy fogalom két tartomány közötti egyirányú projekció¹ révén létrejött felfogása olyan fogalmi rendszert eredményez, melyben a forrástartomány egy elemének a céltartomány egy adott tagja felel meg. A leképezés – az egyirányúság elve alapján – rendszerint a konkrét fogalmi területről az absztrakt fogalmi tartomány felé történik, tehát a céltartomány a forrástartományból származó fogalmakkal és a hozzájuk tartozó kifejezésekkel határozható meg (Kövecses 2005: 20). A metaforikus fogalmak a minket körülvevő világból származó tapasztalatainkon nyugszanak, így az elvont jelenségeket fizikai fogalmakon keresztül lehet megérteni.

A kognitív metaforaelmélet tehát a metafora elvont, gondolati jellegét domborítja ki, míg a nyelvben használt metaforikus kifejezéseket a fogalmi metaforák másodlagos, nyelvi manifesztációinak tartja. A nyelvi és kognitív szint pontos szétválasztását a következő példa szemlélteti: AZ ELME GÉP fogalmi metafora metaforikus nyelvi megvalósulásai között szerepelnek például a *kattog az agyam*, a *szellemi kapacitás*, a *ma nem tudok hatékonyan működni* vagy éppen az *agy mozgatórugói* kifejezések.

A fogalmi metaforaelmélet egyik alapvető elve az ún. invariancia hipotézis, miszerint a metaforikus leképezés során a forrástartomány struktúrája átkerül a céltartományba és ott megőrződik (Lakoff 1990: 54). A célfogalom értelmezéséhez nem bármely, a forrástartományban megtalálható aspektusra van szükség, némelyek hangsúlyosan előtérbe kerülnek, míg mások rejtve maradnak. Ezt Kövecses (2006: 91) a sematikusság kérdéskörére² vonatkozóan említi meg, és azt is megjegyzi, hogy meglévő tartományaink túlzott sematikussága esetén a projekció során a forrásfogalom azon elemei is átkerülhetnének a célfogalomra, amelyek nem vesznek részt az értelmezési folyamatban, míg ha a konceptuális metaforák nem kellően sematikusak, akkor az elemek közül nem tudnánk minden közismerten leképezhető elemet átvéteni a céltartományra. AZ ORSZÁG/ÁLLAM EMBER fogalmi metaforát tekintve az *országunk szilárd lábakon*

¹ A projekciót metaforikus átvitelnek vagy mappingnek is szokás nevezni.

² Kövecses (2006: 91) a fogalmi metaforák sematikusságával kapcsolatban Clausner és Croft (1997) munkájára is hivatkozik, melyben a szerzők megfogalmazzák a fogalmi metaforákkal kapcsolatban, hogy a nyelvi adatok túlzott általánosítása során a forrástartomány nem minden eleme képezhető le a céltartományra.

áll nyelvi kifejezést használhatjuk, míg azt nem mondhatjuk, hogy *az államnak szép hosszú haja van*. Fontos megemlíteni a forrástartomány „hatókörét” is, amely kijelöli, hogy egy forrástartomány több különböző leképezésben is szerepel, valamint másrésztől egy céltartományt több forrástartományon keresztül is meghatározhatunk, melyet a céltartomány „kiterjedéseként” fogalmaz meg Kövecses és Benczes (2010: 83). A SZERELMI KAPCSOLAT elvont fogalmát például az UTAZÁS vagy az ÉPÜLET forrástartományokkal is lehet konceptualizálni. Az utóbbi fogalmi metafora nyelvi realizációja például a *kapcsolatunk biztos alapokon áll, a kapcsolatunkban mindig egymás támaszai vagyunk* vagy *kapcsolatunk alappillére* kifejezés, míg az előbbi metaforára példaként hozható az *együtt járunk, a szerelem ösvényei, egy irányba tekintünk, kapcsolatunk kezdetén vagy kapcsolatunk zátonyra futott kifejezések*.

3 Korábbi kutatások: A CSALÁD metaforái

3.1 A CSALÁD mint forrástartomány

Mivel a politikai diskurzus erősen metaforizált mivoltával számos kutató foglalkozott már, érdemes áttekinteni ebben a diskurzusban a CSALÁD-metaforával kapcsolatos eredményeket.

Kövecses (2005: 187–188) leírja, hogy a kogníciót átható pszichológiai folyamatok és struktúrák egy kultúrában egybevágóak, így feltehető, hogy egy adott diskurzusban megjelenő nyelvi realizációk mögött húzódó konceptuális metaforák megegyeznek egymással, melyet az alábbi tanulmányok is tanúsítanak. Lakoff (1996) *Moral Politics* című könyvében amellett érvel, hogy az amerikaiak a nemzetet családként képzelik el, aminek a hatása a politikában is megfigyelhető. Lakoff szerint alapvetően két családmodell körvonalazódik az amerikai politikai diskurzusban az ERKÖLCS absztrakt fogalmának testi tapasztalatokra való visszavezetésében: a szigorú apai családmodell, mely a konzervatív politikai táborban kap hangsúlyt, míg a demokraták a gondoskodó szülő modellt képviselik: a KONZERVATIVIZMUS SZIGORÚ APA és a LIBERALIZMUS GONDOSKODÓ SZÜLŐ fogalmi metaforák tehát a dominánsak. Ezt a feltevést helyezte a középpontba A NEMZET CSALÁD fogalmi metaforára építkezve Alshniet (2021) is, aki az ENSZ Közgyűlésén G. W. Bush és Barack Obama beszédeit elemezte. Adatai szerint a Lakoff által felvázolt modelleknek némiképp ellentmondva a szigorú apai modell éppen hogy Obama beszédeiben jelenik meg hangsúlyosabban, míg Bush inkább a gondoskodó szülő családmodell értékeit és struktúráit vetíti a nemzetre. Hasonlóképpen az előbb vázolt fogalmi metafora jelenik meg Tjarks (2011) monográfiájában is, melyben a nemzet családként való értelmezése nemcsak Bernhard Bueb (német pedagógus, író), Michael Winterhoff (pszichoterapeuta, író) és Wolfgang Bergmann (családterapeuta) hozzászólásaiban érhető tetten, hanem bizonyos pártok családképeiben is. Kövecses (2009) vizsgálata szerint a SZIGORÚ APA és a GONDOSKODÓ SZÜLŐ leképezések a magyar politikai diskurzusban ellentétesen határozzák meg a gondolkodást. Kövecses (2009: 8) ezt nevezi „magyar csavarnak”, ami további kérdéseket vetett fel: mi szerint döntenek az állampolgárok a pártok preferenciájáról? Ezenkívül ebben a tanulmányban a szerző egy rövid részt szentel A TÁRSADALOM CSALÁD fogalmi metafora alapsztruktúrájának is (Kövecses 2009: 70), melyben a család otthonának az ország, a szülőknek a kormány, a gyerekeknek pedig az állampolgárok felelnek meg.

Musolff (2004) az európai politikai diskurzusra vonatkozóan megállapítja, hogy a történelem során AZ ORSZÁG/ÁLLAM/NEMZET CSALÁD metafora kiemelkedő szerepet tölt be az ORSZÁG/ÁLLAM/NEMZET konceptualizációjában. A család fogalmi rendszere lehetőséget ad arra, hogy a CSALÁD, a SZERELMI KAPCSOLAT és a HÁZASSÁG forrástartományok is jellemzőek

legyenek az EU-ra. Szintén ebben a diskurzusban tanulságos elemzést tár elénk Musolff (2009), aki a brit nyomtatott sajtó 1990 és 2008 közötti megnyilatkozásaiban igyekezte feltárni a Nemzetek Európai Családjának metaforáját, melyben a forrástartományok feltérképezésében három fő mozzanat dominál a CSALÁD/HÁZASSÁG fogalmak oldalán: megjelenik a szülő-gyermek kapcsolat, az európai párok házasságának élete, valamint az egyedülálló országok és az EU között létrejött szeretet-kapcsolatok. A hagyományos családi szerepek közül szintén a szigorú apa jelenik meg az EU vagy konkrét politikusok jellemző metaforájaként is. A házaspár szerepében pedig Németországot és Franciaországot ábrázolják, míg Nagy-Britannia kiszorul a házasság életéből, tehát eredménytelen a szerelmi kapcsolat megteremtése Európával.

Ahmad Al-Zu'bi (satíráíró) 2010 és 2015 között a jordániai online szerkesztőségekben közzétett, jordániai korrupciós kérdésekkel foglalkozó nyelvi adatait Alboush és Ang (2021) vizsgálták, melynek eredményei között szintén a HÁZASSÁG és a CSALÁD metaforái rajzolódnak ki az érdekházasság jelenségének és a férfi tekintélyének figyelembevételével, miközben az arab uralkodók polgárokkal való kapcsolataikra és a jordániai társadalompolitika helyzetére vonatkoznak.

A jordániai kutatás, valamint Musolff (2004, 2009) előző munkái abból a szempontból is érdekes kérdésekre világítanak rá, hogy a CSALÁD fogalmát el lehet-e határolni a házasságtól, így ez a gondolatmenet hozzájárulhat ahhoz a kérdéskörhöz is, hogy lehet-e a két fogalmat diszjunkt halmazként kezelni, azaz létezik-e a CSALÁD fogalmi kerete a HÁZASSÁG fogalmi kerete nélkül.

Az ÁLLAM fogalmának megértéséhez szükséges CSALÁD fogalma beépült a kínaiak mindennapi figuratív nyelvhasználatába is, amit Kou és Farkas (2014) egy jól körülhatárolt korpuszalapú kutatásában elemzett: AZ ÁLLAM CSALÁD fogalmi metaforát szintén kiemelték vizsgálat eredményeképpen. A kínai korpuszként a Ven Csia-pao, az államtanács miniszterelnöke által készített, 2004 és 2012 között minden év márciusában kiadott politikai munkajelentéseket választották. A szerzők a magyar metaforikus nyelvhasználat elemzéséhez az 1999 és 2010 közötti február elején tartandó évösszefoglaló miniszterelnöki beszédeket vették górcső alá, melyek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy – bár fellelhető az előbbi fogalmi metafora – szórányosabban válik láthatóvá annak ellenére, hogy a (családdal kapcsolatos) mindennapi tapasztalatok alapvetően beágyazódnak a forrástartományokba.

Faraz és Ashgar (2021) a Kínai-Pakisztáni Gazdasági Folyosóra (KPGF) vonatkozóan gazdasági témájú szövegek vizsgálata alapján A KPGF CSALÁD és A KÍNA ÉS PAKISZTÁN KÖZÖTTI KAPCSOLAT CSALÁDI KAPCSOLAT fogalmi metaforák azonosíthatók a jelentésalkotás folyamatában. A kutatás korpuszául pakisztáni és kínai hírcikkek és jelentések szolgáltak.

A metaforakutatás tárgyát vizuális ábrázolások is képezhetik. Magyar viszonylatban a MAGYAR PARLAMENT céltartományát emeli ki Virág (2021) metaforaalapú kutatásában, melyben összesen 91, 1989–1990 között a *Ludas Matyi* satirikus folyóiratban közzétett politikai karikatúrát vizsgál. Virág adatai szerint a CSALÁD tematikus kerete az 1989-es évet hatja át, a parlamentarizmust egy üvöltő újszülöttként teszi kézzelfoghatóvá, majd egy karikatúra a generációk közötti különbségeket a politikai pártokra vetíti, miközben az örökösök is a tematika alkotóelemeiként jelennek meg elemzése során. A hagyományos családi szerepek – mint a szülő, apa, nagymama – is fogalmi keretként szolgálnak egy másik karikatúrán, mely a politikusokra irányul. Frantzich (2013) is elemzett karikatúrákat, melyek alapján a CSALÁD fogalma az AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KONGRESSZUSÁNAK konceptualizációs folyamatában is központi szerepet játszik.

A politikai diskurzuson kívül is végeztek kognitív nyelvészeti kutatásokat, melyekben a CSALÁD fogalma forrástartományként jelent meg. A szakirodalom alapján a politika területén kívül például Imrényi (2021) elemzi A MONDAT CSALÁD fogalmi metafora háttérét a nyelvészetben.

Összegzőképpen tehát megállapítható, hogy a család forrástartományi szerepét eddig elsősorban a politikai diskurzusban vizsgálták alaposabban, viszont számos más területen is használható lehet adott fogalmak értelmezéséhez, mint azt a *termékcsalád*, a biológiai rendszertanban használt *család*, vagy éppen a *leányvállalat* kifejezések is példázzák, azonban ezekre a diskurzusterületekre helyhiány miatt nem térhetek ki itt részletesebben.

3.2 A CSALÁD mint céltartomány

Levold a CSALÁD céltartományi szerepe mellett úgy érvel, hogy a családleírások történelmi, szociológiai és néprajzi sokszínűsége következtében a család definíciójának meghatározása zátonyra fut a tárgy összetettsége és pontatlansága miatt: „Wirft man einen Blick auf die historische, soziologische und ethnographische Vielfalt von Familienbeschreibungen, wird unmittelbar einsichtig, dass jeder Definitionsversuch schnell an der Komplexität und Unschärfe seines Gegenstandes scheitern muss” (2003: 239). A szerző két metaforát említ a 19. századból (Levold 2003: 241): A CSALÁD ERKÖLCSI INTÉZMÉNY és A CSALÁD A TÁRSADALOM CSÍRASEJTJE. A továbbiakban szubjektív, intuíción támaszkodó példákat hoz a teljesség igénye nélkül, majd ezeket részletes elemzésnek veti alá: így megfogalmazza A CSALÁD ÉRTÉKES VAGYON és A CSALÁD ÁLLAM metaforákat. Az 1968-as mozgalomban A CSALÁD URALMI ESZKÖZ és A CSALÁD ELNYOMÓ APPARÁTUS fogalmi metaforákat azonosította, míg az 1960-as évek nőmozgalmainak idején A CSALÁD BÖRTÖN képe jelent meg. Ezenkívül A CSALÁD (ÉLŐ) SZERVEZET fogalmi metafora is tetten érhető, amit egyebek mellett a *család szíve*, *gerince*, *a család gyökerei*, *a családtagok* nyelvi kifejezésekkel szemléltet (Levold 2003: 247–249). Levold részletes leírásában A CSALÁD TERMÉK, A CSALÁD VÁLLALAT és A CSALÁD HÁLÓZAT fogalmi metaforák is előfordulnak a CSALÁD konceptualizációja során. Levold (2003) tanulmányában a CSALÁD forrástartományai szerinti rendszerezését szem előtt tartva az írott nyelvi kultúra vizsgálata nyújt lehetőséget a CSALÁD fogalmával kapcsolatban további szövegtani és kontextuális elemzésre.

Majoros (2018: 126–133) monográfiájában a szociológia területén Schäffle 1875-ös könyvének manuális elemzése alapján A CSALÁD A TÁRSADALOM CSÍRASEJTJE fogalmi metaforát tartja döntő jelentőségűnek az ORGANIZMUS-metaforán belül. Majoros (2018: 43) a nyelvi és fogalmi szintek elválaszthatatlan kezelését vette számításba, melyet az előbb említett tudástranzfer metaforák a biológia és szociológia összefonódásában is igazolnak.

Kou (2018: 92–136) a kínai nyelvben a CSALÁD fogalma köré épülő metaforák kutatásával foglalkozik, melyet a Modern Chinese Corpusban a Praggglejaz Group (2007) által javasolt metaforaazonosító eljárás alapján végzett el. A kínai beszélők által a CSALÁD fogalmának értelmezésében alkalmazott és preferált különböző forrástartományok közül a TÁRGY, TARTÁLY, ÉPÜLET és EMBER a leggyakrabban előfordulók, míg a NÖVÉNY és ÉLŐ SZERVEZET fogalmi metaforákra kevesebb metaforikus kifejezés található példaként. A szerző a CSALÁD értelmezéséről kérdőíves vizsgálatot is készített az 1990-es években született 18–23 év közötti egyetemisták körében a Shenyang Normal University intézményben (Kou 2018: 175). A nyitott kérdésekre adott 483 válaszból az rajzolódott ki, hogy a DOLOG fogalma alá tartozó forrástartományok közül gyakran előforduló volt a TARTALÉK ERŐ, SZERETET, GONDOSKODÁS, MOTIVÁCIÓS ERŐ,

László-Sárközi Gyopárka:
A CSALÁD metaforái Gary Chapman Családi összhangzattan című könyvében
Argumentum 19 (2023), 226–243
Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2023/11

ÚJRAEGYESÜLÉS, SZABADSÁG, MENTÁLIS PILLÉR, ENERGIA, és ERŐ forrástartományok (Kou 2018: 186–187). A TARTÁLY forrástartomány alá tartoznak a FÉSZEK, BÖLCSŐ és ISKOLA, míg a NÖVÉNY forrástartományon belül szerepel a GYÖKÉR is. Ezenkívül A CSALÁD ÉPÜLET, A CSALÁD SZEMÉLY, A CSALÁD ÖLELÉS, A CSALÁD VÁLL, A CSALÁD KÉZ és A CSALÁD MELEGSÉG fogalmi metaforák is jelen vannak a CSALÁD konceptualizációs folyamatában (Kou 2018: 188–190).

Különböző diskurzusokban a CSALÁD céltartományként való vizsgálatában A CSALÁD OTTHON/HÁZ metafora tűnik fel: Temirgazina (2022) tanulmányában modern kazah esküvői pohárköszöntőket elemez a CSALÁD fogalmával kapcsolatos figuratív nyelvhasználat szempontjából, míg Cuc (2020) a vietnámi emberek családdal kapcsolatos gondolkodását állította a kutatása középpontjába.

Összességében tehát megállapítható, hogy a CSALÁD mint céltartomány vizsgálatának eddigi eredményei több szinten, több diskurzusban mozognak, amelyek nemcsak a fogalom pozitív tulajdonságait emelik ki, hanem az esetleges árnyoldalait is kidomborítják, s mindig a tárgyalt fogalom más aspektusára világítanak rá. Az 1. táblázat a feldolgozott szakirodalomban megtalálható forrástartományokat rendszerezi ábécé sorrendben. A csoportosítást úgy végeztem, hogy a fő forrástartományokhoz specifikus forrástartományokat rendeltem hozzá. Az ÉRTÉK, FIZIKAI ENTITÁS, INTÉZMÉNY, (ÉLŐ) SZERVEZET, TEST, TÁRGY, TARTÁLY és egyéb fogalmi tartományok, valamint azok részhalmazai nyújtanak hozzáférést a CSALÁD fogalmának megértéséhez.

Céltartomány	Forrástartomány		
CSALÁD	ÉRTÉK	VAGYON	
	FIZIKAI ENTITÁS	(ÉLŐ) SZERVEZET, TEST	A TÁRSADALOM (CSÍRA)SEJTJE
			EMBER
			NÖVÉNY
		ENERGIA	
		ERŐ (TARTALÉK ERŐ, MOTIVÁCIÓS ERŐ)	
		HÁLÓZAT	
	INTÉZMÉNY	A SZÍV, ERKÖLCS ÉS JÁMBORSÁG ISKOLÁJA	
		ÁLLAM	
		ERKÖLCSI INTÉZMÉNY	
		ISKOLA	
		VÁLLALAT	
		BÖRTÖN	
	TÁRGY		
	TARTÁLY	BÖLCSŐ	
		BÖRTÖN	
		ÉPÜLET	PILLÉR
		FÉSZEK	
		OTTHON	
	EGYÉB ABSZTRAKT FOGALMAK	ELNYOMÓ APPARÁTUS	
		GONDOSKODÁS	
		MELEGSÉG	
		MENTÁLIS PILLÉR	

		ÖLELÉS
		SZABADSÁG
		SZERETET
		ÚJRAEGYESÜLÉS
		URALMI ESZKÖZ

Szintén érdekes jelenség, hogy a fogalmi metaforaelméletben a leképzés iránya rendszerint egyirányú, olykor mégis megjelennek ellenpéldák, amit az eddig többször említett A CSALÁD ÁLLAM és AZ ÁLLAM CSALÁD fogalmi metaforák is megerősítenek. Hogyan lehetséges a kétirányúság a fogalmak között? Két különböző fogalmi keretről van szó, a világról alkotott tudásunk más-más aspektusai jelennek meg bennük. Például a CSALÁD fogalmánál érdemes megfigyelni, hogy a különböző keretek – az egyéni, társadalmi, politikai vagy esetleg keresztény – eltérő oldalról világítják meg az adott fogalmat, valamint számtalan családmódel létezik, amelyek szintén a különböző aspektusoknak adnak alapot.

Az elemzés középpontjában a CSALÁD fogalma körüli metaforák állnak, melyekben kiemelt szerepet kapnak a család maga és annak egyes aspektusai. *A magyar nyelv értelmező szótárában* a *család* címszó alatt az alábbi definíció olvasható: „Szülő(k), esetleg nagyszülők és gyermek(ek) rendsz. együttélő vérségi közössége.”³ Eszerint a CSALÁD fogalma köré csoportosul a SZÜLŐ(K), NAGYSZÜLŐ(K) és a GYERMEKEK fogalma, azonban ide sorolhatók a HÁZASSÁG, a HÁZASPÁROK, a GYERMEKNEVELÉS, a CSALÁDFENNTARTÁS, a CSALÁDFŐI SZEREP, és maga a CSALÁDI ÉLET is. A CSALÁD fogalma tehát első megközelítésben ezekből a fogalmi elemekből épül fel.

Az elemzett szöveg Gary Chapman (amerikai író, párkapcsolati szakértő, házassági tanácsadó, valamint baptista segédlelkész) *Családi összhangzattan* c. könyvének magyar fordítása. A módszertant illetően a magyar fordítás használata nem jelent alapvető problémát, hiszen nincs ok feltételezni, hogy a fordító merőben más metaforikus kifejezéseket és metaforákat használna, mint az eredeti szöveg. Az is feltételezhető, hogy ha adott helyen a fordító metaforákat veszít, akkor is pótolhatja őket más szöveghelyeken más metaforikus kifejezésekkel. A könyv alapvetően keresztény értelmezési keretet biztosít a CSALÁD fogalmának vizsgálatához, következésképpen megállapítható, hogy a szerző más-más aspektusokat emel ki a családra nézve, mint például ha az említett fogalmat a politikai diskurzusban vizsgálánk.

Módszertani szempontból a metaforakutatás területén az utóbbi évtizedekben számos kutató az intuício visszaszorítására törekedett (vö. például Dobrovolskij & Piirainen 2005, Stefano-witch 2006, Majoros 2018), ennek egyik módja a korpusznyelvészeti eljárások hangsúlyosabb alkalmazása. Jelen kutatásban egy induktív eljárást alkalmaztam: a konkrét, specifikus metafo-rikus nyelvi kifejezésektől „alulról felfelé” haladva próbáltam meg azonosítani a CSALÁD fogalmát célzó fogalmi metaforákat. Bár az említett módszer nem teljesen mentes az intuíciónól, a leképezések meghatározása mégsem tetszőleges, mivel nem a saját nyelvhasználatom intuitív

³ *A magyar nyelv értelmező szótára (oszk.hu)* (Letöltés: 2022.10.31.)

példái szolgálnak kiindulópontul. Elemzésem Stefanowitch (2006: 2) stratégiájára épül, mely szerint a korpuszalapú módszerek jól kombinálhatók a manuális metaforakereséssel. Az elemzésem a következő lépésekből áll: (1) Az egész szövegkorpusz alapos elolvasása után (2) manuálisan megkerestem és jelöltem minden potenciális és releváns metaforikus nyelvi kifejezést. (3) A kontextus figyelembevételével azonosítottam a figuratív nyelvi kifejezések háttérében húzódó fogalmi metaforákat, majd (4) csoportosítottam a metaforikus nyelvi kifejezéseket az azonosított fogalmi metaforák szerint. Ezután (5) generikus és specifikus szintű metaforacsoportokba rendeztem a fellelt fogalmi metaforákat.

A továbbiakban kvalitatív elemzésem eredményeit mutatom be részletesebben külön vizsgálva a CSALÁD fogalmát magát és annak egyes elemeit.

5 Eredmények

A CSALÁD fogalmának értelmezésében alkalmazott metaforák között három generikus szintű metafora körvonalazódik, melyeknek forrástartományai a TARTÁLY, az EGYSEG és az EGYENSÚLY fogalmak. Az elemzésben a CSALÁD vizsgálendő aspektusai között a házasság, a szülői szerep, a gyermekek szerepe, a gyermeknevelés, a családon belüli problémák, a családi élet és a családfenntartás szerepel. Eredményeimből az rajzolódik ki, hogy a CSALÁD egyes aspektusainak metaforái jórészt illeszkednek a fent felsorolt generikus szintű CSALÁD-metaforákhoz, azonban találunk olyan kifejezéseket is, amelyek az említett alapvető metaforákon túl jelennek meg. A fent vázolt eljárás eredményeképpen összesen 225 metaforikus nyelvi kifejezést azonosítottam. A CSALÁD céltartományhoz 102 figuratív nyelvi kifejezés tartozik, a család aspektusaira 118 nyelvi manifesztáció vonatkozik, 5 metaforikus nyelvi kifejezést pedig igen specifikus forrástartományokhoz soroltam.

5.1 TARTÁLY

A TARTÁLY forrástartományhoz 79 metaforikus kifejezést rendeltem, ebből 45 a CSALÁD fogalmával, 34 pedig a család bizonyos aspektusaival kapcsolatos. Ha megvizsgáljuk A CSALÁD TARTÁLY generikus metaforához tartozó figuratív nyelvi kifejezéseket, észrevehető, hogy a TARTÁLY forrástartomány specifikus változataiként a FÉSZEK, illetve az ÉPÜLET fogalmi tartományok is megjelennek. Ehhez a fogalmi metaforához soroltam azokat a nyelvi kifejezéseket, melyek bizonyos tekintetben zártságot sugallanak, és térbeli helyre vagy mozgásra vonatkoznak. A példákban sokszor megjelennek a *-ba*, *-be*, *-ban*, *-ben* ragos kifejezések, valamint a *kívül* névutó is. A tartály tárolásra alkalmas tárgy, vannak oldalai, amelyek a tartályban levő dolgokat veszik körül és határolják. A CSALÁD TARTÁLY fogalmi metaforában így a család zárt térként fogja közre a családtagokat:

A CSALÁD TARTÁLY

- (1) [...] *hogy figyelmünk a családon kívüli szolgálatra irányult* [...] (35. o.)
- (2) *Mi sok időt töltünk otthon, családi körben.* (85. o.)

A CSALÁD ÉPÜLET

- (3) [...] *a kötőanyagot, ami építményünket összetartja.* (75. o.)

A CSALÁD FÉSZEK

- (4) [...] *gyermekünk kirepül a **családi fészekből***. (137. o.)

Az (1) és (2) példákban a *kívül* névutó és a *-ben* ragos kifejezés általánosan utal a TARTÁLY fogalomra, míg a (3) példa az egyetlen, amely szorosan kötődik az ÉPÜLET-metaforához és megjelenik benne az *építmény* lexéma. A (4) példában a *-ből* ragos kifejezés kiindulópontot fejez ki.

A család aspektusaival kapcsolatban számos metaforikus nyelvi kifejezést találunk, melyekben a fellelhető fogalmi metaforák a forrástartomány alapján többnyire egyértelműen szétválaszthatók. Az (5) példában A HÁZASSÁG TARTÁLY fogalmi metafora jelenik meg, míg a (6) és (7) figuratív kifejezések a specifikusabb ÉPÜLET-metaforát példázzák, mely a GYERMEKNEVELÉS és a CSALÁDI ÉLET célfogalmak konceptualizálásához járul hozzá.

A HÁZASSÁG TARTÁLY

- (5) [...] *de a **házasságunkban** ennek nyoma sincs*. (155. o.)

A GYERMEKNEVELÉS ÉPÜLET

- (6) [...] *a **gyermeknevelés két alappillére a tanítás és a nevelés***. (82. o.)

A CSALÁDI ÉLET ÉPÜLET

- (7) *A **családi élet a szülői tekintélyen alapult***. (106. o.)

A (8) példa azt szemlélteti, hogy egy kifejezésben hogyan kombinálható a TARTÁLY és az ÉPÜLET forrástartomány.

- (8) *A velünk való kapcsolatunkban éppoly fontos, mint **házasságunkban**, hogy **ne emelkedjen fal közénk***. (136. o.)

A HÁZASSÁG ÉPÜLET fogalmi metaforához kapcsolódó specifikus metaforikus leképezések a házasságban megjelenő konfliktusokra, problémákra és azok megoldására fókuszálnak: a (8) és (9) metaforikus nyelvi kifejezések A PROBLÉMA MEGJELENÉSE A HÁZASSÁGBAN EGY FAL FELÉPÜLÉSE és A HÁZASSÁGBAN JELEN LEVŐ PROBLÉMA MEGOLDÁSA EGY FAL LEBONTÁSA fogalmi metaforákat példázzák:

- (9) *Karolyn megtanulta a **faldöntés titkát***. (61. o.)

5.2 EGYSÉG

Az EGYSÉG fő metaforához 95 figuratív nyelvi kifejezés sorolható, melyek között 38 a CSALÁD fogalmának, 57 pedig a család egyes aspektusainak konceptualizációjához járul hozzá. A CSALÁD EGYSÉG fogalmi metaforában a CSALÁD céltartományt egy univerzális, zárt egységnek tekintjük, melynek vannak részei, tagjai, alkotóelemei, s alapesetben a CSALÁD fogalma EGYENSÚLYBAN LEVŐ EGYSÉGET jelent. Ez a metafora a következőképpen manifesztálódik:

A CSALÁD EGYSÉG

- (10) *A **család univerzális egység***. (9. o.)
 (11) [...] *gyermekkorának egy részét **csonka családban éli**, [...]* (158. o.)
 (12) [...] *a **széteső család** [...]* (10. o.)

Az EGYSÉG-metaforához a HÁZASSÁG, A HÁZASTÁRSÁK és a SZÜLŐ-GYERMEK KAPCSOLAT is hozzátartozik, amit a (13) és (14) nyelvi kifejezések is példáznak:

- (13) [...] *hogy a nemi egyesülésben férj és feleség „egy testté” válnak.* (55. o.)
 (14) *Mikor együtt vagyunk, mintát adunk a családi életre, melyben szülők és gyermekek egységet alkotnak, és együttműködnek egymással.* (104. o.)

A HÁZASTÁRSÁK EGY EGYSÉG ALKOTÓELEMEI metafora az alkotóelemek – melyek tulajdonképpen szintén zárt egységeket alkotnak – befelé nyitottságát igényli, akik közel vannak és kötődnek egymáshoz. Ez szorosan kapcsolódik a TARTÁLY-metaforához, amelyben a tagokat szintén közelség jellemzi.

Az EGYSÉG-metaforán belül az azonosított metaforikus nyelvi kifejezések által felvázolhatók olyan forrástartományok, amelyeknél a hangsúly az egység mellett a szervezethez is van. Ezek specifikus metaforái nagyon változatosak. Egyrészt ide tartoznak az INTÉZMÉNY, a GÉP, a TEST és az (ÉLŐ) SZERVEZET forrástartományok, de a FIZIKAI ENTITÁSOK, a MECHANIZMUSOK, illetve az UTAZÁS forrástartományok is valamilyen szervezethez és egységre utalnak. A következőkben a SZERVEZETT EGYSÉG fogalmi metaforához tartozó forrástartományokat és a hozzájuk kapcsolódó figuratív nyelvi kifejezéseket elemzem.

5.2.1 INTÉZMÉNY

Az első specifikus fogalmi metafora az INTÉZMÉNY-metafora. Metaforikus nyelvi kifejezései az INTÉZMÉNY, illetve elsősorban a VÁLLALAT forrástartományokhoz és ezek specifikus változataihoz (például BANK) tartoznak:

A CSALÁD INTÉZMÉNY

- (15) *A családban az igazgatóság két főből áll: férj és feleség együtt alkotja.* (148. o.)

A CSALÁD BANK

- (16) [...] *akik e képességeiket a családban is kamatoztatják.* (108. o.)

Ezek alapján a CSALÁD egy olyan intézmény vagy szervezet, amelyet valamilyen céllal létesítettek, és amelynek meghatározott működési formája van. Akkor fog jól működni, ha tagjai a megfelelő pozícióban tevékenykednek, és elfogadják a szabályokat.

A CSALÁDTAGOK metaforái elsődlegesen vezető szerepben jelennek meg az INTÉZMÉNY-metaforában:

- (17) [...] *ha komolyan veszi a férj vezető szerepét az élet erkölcsi és lelki kérdéseiben is* [...] (183. o.)

Érdekes kapcsolódási pontot mutat a (18) példa, amelyben A HÁZASSÁG VÁLLALAT és A HÁZASSÁG EGYSÉG metaforák további metaforikus következtetéseket indíthatnak be, például: A CSALÁDON BELÜLI KRITIKUS PROBLÉMÁK A VÁLLALAT/INTÉZMÉNY CSÖDJE és A CSALÁDI VISZONYOK HELYREÁLLÍTÁSA AZ EGYSÉG SZÉTHULLÁSÁNAK MEGAKADÁLYOZÁSA.

A HÁZASSÁG VÁLLALAT és A HÁZASSÁG EGYSÉG

- (18) [...] *hogy a csőd szélére került házasságunkat megmentjük a széthullástól.* (17. o.)

Az előző példák alapján a CSALÁD/HÁZASSÁG egy olyan intézmény, pontosabban vállalat, amely a megjelenő belső problémák és konfliktusok miatt csődbe kerülhet, így a házasság egysége a családon belüli problémák esetén könnyen széthullhat.

5.2.2 GÉP

A GÉP forrástartomány is a SZERVEZETT EGYSÉG generikus metafora forrástartománya alá tartozik, s leginkább a működésre helyezi a hangsúlyt, mely szerint a család alapjában véve jól működik, nincsenek benne működési zavarok, tehát a családban nem a konfliktusok és a problémák tekinthetők természetesnek. Az INTÉZMÉNY-metaforához hasonlóan a család akkor fog rendeltetésszerűen működni, ha a gép kezelési szabályait betartjuk, a gépet a feladatának, rendeltetésének megfelelően használjuk. A gépkezelési szabályok betartása ellenére felléphetnek azonban rendellenességek, mint ahogy a családban is jelentkezhetnek olyan problémák, amelyeket a családtagok nem tudnak előre meghatározni. A (19) és (20) metaforikus kifejezések a családot egyfajta gépként jelenítik meg:

A CSALÁD GÉP

(19) *A harmonikus családban ez az egymás felé irányuló szolgálat az olaj, mely a **családi élet kerekeit** gördülékennyé teszi.* (29. o.)

(20) *[...] a **működési zavarokkal küszködő család** [...]* (10. o.)

A GÉP fogalmi tartománya megjelenik a család egyes aspektusainak értelmezésében is. A HÁZASSÁG GÉP és A CSALÁDTAGOK GÉPEK fogalmi metaforák magukban hordozzák azt is, hogy A HÁZASSÁG EGY GÉPRENDSZER, amelynek elemei szintén gépek:

A HÁZASSÁG GÉP

(21) *A **jól működő házasságban** a felek felismerik, [...]* (39. o.)

A CSALÁDTAGOK GÉPEK

(22) *A harmadik csoportot a **működésképtelen apák** alkotják.* (158. o.)

(23) *[...] alaposabban meg kell vizsgálnunk **gyermekünk viselkedésének mozgatórugóit** [...]* (92. o.)

Ezek a fogalmi metaforák azt is sejtetik, hogy ha a családtagok mint gépek nem megfelelően üzemelnek, akkor az egész rendszer – amellyel a HÁZASSÁGOT/CSALÁDOT lehet párhuzamba állítani – is meghibásodhat. Ezek alapján az egész gépezetet a részei megfelelő működése nélkül nem lehet használatba venni.

5.2.3 TEST, (ÉLŐ) SZERVEZET

A TEST, (ÉLŐ) SZERVEZET-metaforához soroltam azokat az előfordulásokat, amelyek a NÖVÉNY, ÁLLAT, EGÉSZSÉG, illetve BETEGSÉG forrástartományokkal függenek össze. A CSALÁD fogalom értelmezéséhez itt csak szórványosan találtam példákat. A metafora alapján megállapítható, hogy A CSALÁD EGY EGÉSZSÉGES SZERVEZET / NÖVÉNY, melynek tagjai/részei vannak:

(24) *[...] ha megvizsgáljuk **családi gyökereinket** [...]* (31. o.)

(25) *[...] ezek a **tünetek** komoly **gondot okoznak a családban**.* (146. o.)

A CSALÁDTAGOK és a HÁZASSÁG konceptualizációs folyamatában ugyancsak szerepet játszik az ELŐ SZERVEZET fogalma. A következő példákban az említett családi aspektusokat az ÉLŐ SZERVEZET fogalmának lehet megfeleltetni:

- (26) [...] gyermekeink példát kapnak a sikeres **házasságról**, s ezenfelül élvezhetik annak **gyümölcseit**. (197. o.)
- (27) **Egészséges házasság** csak úgy jöhet létre [...] (200. o.)
- (28) [...] nagy részét a **házassági kapcsolat ápolására** fordítsam. (57. o.)
- (29) [...] a **gyerekekkel** [...]. Felnőnek és **kirepülnek** [...] (194. o.)

A (26) példa A HÁZASSÁG EGY NÖVÉNY, a (27) és (28) metaforikus nyelvi kifejezések A HÁZASSÁG EGY EGÉSZSÉGES ÉLŐ SZERVEZET, a (29) figuratív kifejezés pedig A GYERMEK EGY MADÁR fogalmi metaforához rendelhetők hozzá.

5.2.4 FIZIKAI ENTITÁSOK, MECHANIZMUSOK

A SZERVEZETT EGYSÉG fogalmi tartományához rendelhetők a FIZIKAI ENTITÁSOK és MECHANIZMUSOK. Ehhez a specifikus forrástartományhoz kapcsolódnak azok a nyelvi kifejezések, amelyhez az anyagi világ, valamint annak erői, mennyiségei, mozgásai és energiái sorolhatók, de a szerves és légnemű anyagok is ide tartoznak.

- (30) [...] módszerek jól alkalmazhatók a **család közegében** is. (109. o.)
- (31) [...] gyermekem felismerte és megbecsüli a **nevelésébe fektetett energiát**. (135. o.)
- (32) [...] és lassanként megváltozik **házasságunk légköre**. (196. o.)
- (33) [...] és újra **vonzódn**i kezdtünk egymáshoz. (19. o.)

A FIZIKAI ENTITÁSOK és MECHANIZMUSOK szintén megjelennek a CSALÁD értelmezésén túl a HÁZASSÁG, a GYERMEKNEVELÉS és a CSALÁDTAGOK metaforikájában is, melyek nyelvi manifestációira a (30), a (31), a (32) és a (33) példákat találtam.

5.2.5 UTAZÁS

A CSALÁDI ÉLET EGY UTAZÁS fogalmi metafora mögött a családi viszonyok időbeli változása áll. Az utazás időbeli és térbeli tevékenység, amelynek van kiindulópontja és célja, valamint egy adott útvonalon történik a haladás a kiindulóponttól a cél felé. Az utazásban adott személyek vesznek részt, éppúgy, mint ahogy a családban is vannak családtagok, akik a család megalapítása – mint az utazás kiindulópontja – után közösen vesznek részt az „utazásban”, térben és időben egyaránt. Az alábbi példa szemlélteti az UTAZÁS forrástartományt:

- (34) Ő tapossa ki **családja előtt az utat**. (152. o.)

Az *irányít* és *vezet* igék gyakori előfordulása a szülői vezető szerep mellett előhívja az UTAZÁS forrástartományát is, hiszen nem egyértelmű, hogy egy intézmény működésének vezetéséről vagy éppen egy utazás koordinálásáról van-e szó. A (35) figuratív kifejezés bizonyítja a fogalmi metafora azonosításának kétféle lehetőségét:

- (35) E felfogás szerint a szülőnek úgy kell gondoskodnia gyermeke fejlődéséről, hogy *előtte jár a követendő úton*, s példaadással **vezeti**. (97. o.)

5.3 EGYENSÚLY

A harmadik generikus fogalmi metafora az EGYENSÚLY forrástartományhoz köthető, melynek 46 példája szerepelt az elemzett szövegben, melyből 19 a CSALÁD céltartományhoz, 27 pedig annak bizonyos elemeihez köthető. A mindennapi életben tapasztalt fizikai egyensúlyról, illetve egyensúlyvesztésről alkotott ismereteink valamely vetülete jelenik meg a vizsgált fogalmak konceptualizációs folyamatában, így ezt a kategóriát két fő irányban lehet tovább elemezni.

Az első lehetőség már a könyv címében is olvasható ÖSSZHANG forrásfogalomból adódik, hiszen az azonosított nyelvi példák valamiféle zenei egyensúlyra mutatnak rá. A zenei hangok olyan harmonikus, összetartozó egységet alkotnak egy dallamban, melyben egyensúly keletkezik. Ennek megfelelően a családtagok összetartoznak és egyensúlyra törekednek a családban. A következő példa a CSALÁD fogalmának ilyen irányú konceptualizációs lehetőségét tükrözi vissza:

(36) [...] és élveztük a nehéz munkával megteremtett **családi harmóniát**. (13. o.)

A családi harmóniáért azonban meg kell dolgozni, ahogyan az a (36) példából is kiolvasható, így a CSALÁD fogalma itt egyben olyan ÉRTÉKKÉNT jelenik meg, amelyért érdemes áldozatot hozni.

A második irányban az egyensúlytól való eltérés érvényesül. A nyelvi manifestációk mindemellett meggyőznek minket arról is, hogy egyes, a HÁBORÚ – mint az egyensúly elvesztése – fogalma köré csoportosuló elemek jelennek meg forrástartományként, mint például a CSATATÉR, a TÁMADOTT ELLENFÉL, a VÉDELEM és a VESZÉLYEZTETETTSÉG. A család helyzete a kiinduláskor egyensúlyban van és békés, mégis megjelenhetnek bizonyos támadások a család irányába, melyek az alapvető családi egyensúlyt próbálják megbomlasztani vagy teljesen szétrombolni. Egyrészt harcban állhatnak egymással a családtagok, ha a családon belül jelentkeznek konfliktusok, problémák. Másrészt pedig a családot külső támadás veszélye is fenyegetheti, így az egyensúly megtartása érdekében attól is meg kell védeni. A (37) és a (38) példák szemléltetik, hogy A CSALÁD EGY EGYENSÚLYBAN LÉVŐ ZÁRT EGYSÉG, amely támadás alatt áll. A (39) metaforikus kifejezésben szintén jól látszanak a HÁBORÚ fogalmával kapcsolatos forrásfogalmak, melyek ismét a családban gyökerező egyensúlyvesztést célozzák meg.

A CSALÁD EGY EGYENSÚLYBAN LÉVŐ ZÁRT EGYSÉG

(37) [...] hogy **megóvja családját** a társadalom káros hatásaitól. (191. o.)

A CSALÁD MEGTÁMADOTT ELLENFÉL

(38) A **család** egyszerre több oldalról is **támadásnak van kitéve**. (9. o.)

A HÁZASSÁG EGY CSATATÉR és A HÁZASTÁRSÁK MEGTÁMADOTT ELLENFELEK

(39) Ha azonban ha a **feleség** a szexualitást fegyverként használja **férje** ellen, [...], **kapcsolatuk** olyan **csatatérhez** lesz hasonló, ahol csak **vesztesek** vannak, mert az **ellenfelek kölcsönösen elpusztítják** egymást. (200. o.)

A fenti példákban A CSALÁD EGY VÉDENDŐ ÉRTÉK fogalmi metafora is tetten érhető, míg a (40) metaforikus nyelvi kifejezés azt mutatja, hogy A CSALÁD EGY VESZÉLYBEN LEVŐ ÉRTÉK is egyúttal:

(40) [...] a **család megmentése** érdekében [...] (158. o.)

Az ÉRTÉK – amiért érdemes küzdeni – a FELADAT, a TEHER és az ÁLDOZATVÁLLALÁS forrástartományokkal egészülhet ki, melyek a családi egyensúly megtartását, megóvását, új megteremtését és stabilizálását szolgálják. Ezt a (41) és (42) példák emelik ki. Ezek mintájára úgy alkotjuk meg a CSALÁD fogalmát, hogy az elvégzendő kötelezettségként határozható meg. A (42) figuratív kifejezésből ismét jól megadható, hogy több forrástartomány is összefonódhat egy-egy kifejezésben – itt például az ÉRTÉK az ÉPÜLET forrástartománnyal egészül ki.

(41) [...] és nagyra értékelem a **családi áldozatvállalást**. (28. o.)

(42) Megtanultam, hogy a **család egymás szolgálatára épül**. (28. o.)

Céltartományként megjelennek a család egyes elemei is, tehát további metaforikus leképezés történik a HÁZASSÁG és a CSALÁDTAGOK, valamint az EGYENSÚLY tartománya között, melyben a CSALÁD fogalmának értelmezési folyamatában megjelenő ÉRTÉK fogalmi tartomány mellett az előbb említett FELADAT, a TEHER és az ÁLDOZAT(VÁLLALÁS) forrástartományok is egyértelműen részt vesznek. Az utóbb említett forrástartományok segítségével pedig úgy képzelhetjük el a CSALÁDFENNTARTÁST és a HÁZASSÁGOT, mint egy teljesítésre váró feladatot. Ezt a (43) és (44) figuratív kifejezések példázzák:

(43) [...] a **családfenntartás felelőssége elsősorban az apa vállán nyugszik**. (167. o.)

(44) A harmonikus családban a **férj és a feleség a házasságuknak szenteli az első helyet** [...] (56. o.)

5.4 Egyéb forrástartományok

A család egy aspektusainak értelmezésében szórányosan előfordulnak egyedi forrástartományok is: összesen 5 ilyen metaforikus nyelvi kifejezést azonosítottam a vizsgált szövegben. Ezekhez a kifejezetten specifikus fogalmi metaforákhoz azonban csak egy-egy metaforikus nyelvi kifejezést találtam, melyeket a (45)–(48) példák tartalmaznak.

A GYERMEKNEVELÉS MŰVÉSZET

(45) [...] a **gyermeknevelés művészetében** [...] (98. o.)

AZ APASÁG FORRÁS

(46) Az **apaság** sok öröm és vidámság **forrása** lehet [...] (164. o.)

A HÁZASSÁG ÁLOM

(47) [...] s **házasságuk** az álmok beteljesedése helyett **rémálommá** változott! (191. o.)

A GYERMEK AJÁNDÉK

(48) [...] amiért **gyermekkel ajándékozott meg bennünket**. (28. o.)

A fenti példák alapján látható, hogy a legkülönbözőbb fogalmi tartományok is megjelenhetnek a CSALÁD, pontosabban annak egyes aspektusainak forrástartományaként.

László-Sárközi Gyopárka:
A CSALÁD metaforái Gary Chapman Családi összhangzattan című könyvében
Argumentum 19 (2023), 226–243
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2023/11

6 Összegzés, kitekintés

Összességében megállapítható tehát, hogy a vizsgált szövegben fellelt metaforikus kifejezések elsősorban a TARTÁLY, az EGYSEG és az EGYENSÚLY generikus forrástartományaihoz sorolhatók, melyek közül az EGYSEG általános metafora specifikus részalmazai a SZERVEZETT EGYSEG forrástartományhoz sorolhatók. Ide rendeltem azokat a forrástartományokat, amelyek valamilyen egységet alkotnak, és saját belső szerveződésük van: az INTÉZMÉNY, a GÉP, a TEST és az (ÉLŐ) SZERVEZET, a FIZIKAI ENTITÁSOK, a MECHANIZMUSOK, valamint az UTAZÁS forrástartományokat. A legtöbb nyelvi példát az EGYSEG-metaforához kapcsolódóan azonosítottam. A három generikus fogalmi metafora a TARTÁLY, az EGYSEG és az EGYENSÚLY forrástartományokkal megjelenik a CSALÁD egyes fogalmi aspektusainak értelmezésében is, azokra több példát találtam. A 2. táblázat a szöveg nyelvi anyaga alapján azonosított fogalmi metaforákat igyekszik rendszerezve összefoglalni.

Cél- tartomány	Forrástartomány		
	Generikus forrástartomány	Specifikus forrástartomány	
CSALÁD, CSALÁD ASPEKTUSAI	TARTÁLY	ÉPÜLET	
		FÉSZEK	
	EGYSÉG	UNIVERZÁLIS EGYSÉG	
		ZÁRT EGYSÉG	
		SZERVEZETT EGYSÉG	INTÉZMÉNY
			GÉP
			TEST, (ÉLŐ) SZERVEZET
			FIZIKAI ENTITÁSOK, MECHANIZMUSOK
			UTAZÁS
	EGYENSÚLY	ÖSSZHANG	
		HÁBORÚ (EGYENSÚLYVESZTÉS)	CSATATÉR
			TÁMADOTT ELLENFÉL
			VÉDELEM
			VESZÉLYBEN LENNI
			(VÉDENDŐ, VESZÉLYBEN LEVŐ) ÉRTÉK
FELADAT, TEHER, ÁLDOZATVÁLLALÁS			
CSALÁD ASPEK- TUSAI	egyéb forrástartományok	AJÁNDÉK	
		ÁLOM	
		FORRÁS	
		MŰVÉSZET	

2. táblázat: Az elemzés eredményei a forrástartományokra vonatkozóan

A feldolgozott szakirodalom alapján összeállított, 1. táblázatban feltüntetett generikus forrástartományok és az általam elemzett szövegből kinyert főbb forrástartományok között egyértelmű átfedés vehető észre. Mindezek alapján feltételezhető, hogy annak ellenére, hogy a család

fogalmát különböző diskurzusokban, keretekben (politikai diskurzus, szociológia stb.) vizsgálták, több nyelvben (német, kínai, vietnámi, magyar) is konvencionalizálódtak a megnevezett generikus szintű metaforák. Tehát a beazonosított három vezérmetafora érdekessége, hogy a forrástartományi fogalmak a CSALÁD-metaforák univerzális jelenségére utalhatnak, mégis fontos megjegyezni, hogy egy adott beszélőközösség eltérő módon konceptualizálhatja a CSALÁD fogalmát, hiszen a kultúra is erőteljes hatással lehet a konceptualizáció folyamatára.

A fő fogalmi metaforákat – melyek jelen dolgozatban a családra mint kisközösségre világítanak rá – időben is célszerű lehet a későbbiekben megvizsgálni, ugyanis az ilyen irányú vizsgálatok egy korpuszalapú fogalomtörténeti kutatást készíthetnének elő. A CSALÁD fogalmának további vizsgálata során azt is célként tűzhetjük ki, hogy a fogalmat más keretezésben és különböző diskurzusokban is górcső alá vegyük. A politikai diskurzus jól kiaknázható területet kínál a metaforakutatók számára az olyan témákkal, mint például az azonos neműek házasságára vonatkozó jogszabályok és az azok körül kialakult társadalmi viták és diskurzusok, a családtámogatások rendszere vagy éppen a családvédelem eszközei. Ugyanakkor például a szociológia és a pszichológia tudományágai is érdekes, alapjaiban eltérő értelmezési és fogalmi kereteket adhatnak a CSALÁD fogalmának kognitív nyelvészeti vizsgálatához. Az elvégzett elemzés tehát hasznos kiindulópontot adhat a CSALÁD fogalmának nagyobb ívű és elmélyültebb kutatásához is.

Irodalom

- [A magyar nyelv értelmező szótára \(oszk.hu\)](#) Letöltés: 2022.10.31.
- Albtoush, M. A. & Ang, P. S. (2021): Marriage and family metaphors in online Jordanian sociopolitical editorials. *Journal of modern Language* 31.1, 22–43.
<https://doi.org/10.22452/jml.vol31no1.2>
- Alshniet, M. (2021): Family metaphors in UNGA. *Journal of Language and Translation* 1.1, 1–23.
- Buchholz, M. B. & von Kleist, C. (1997): *Szenarien des Kontakts. Eine Metaphernanalytische Untersuchung stationärer Psychotherapie*. Gießen: Psychosozial Verlag.
- Chapman, G. (2007): *Családi összhangzattan. A családi harmónia öt jellemzője*. Budapest: Harmat.
- Clausner, T. C. & Croft, W. (1997): Productivity and schematicity in metaphors. *Cognitive Science* 21.3, 247–282. https://doi.org/10.1207/s15516709cog2103_1
- Cuc, V. H. (2020): Conceptual metaphor A FAMILY IS A HOUSE in vietnamese. *VNU Journal of Foreign Studies* 36.6, 43–56. <https://doi.org/10.25073/2525-2445/vnufs.4628>
- Dobrovolskij, D. & Piirainen, E. (2005): *Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspective*. Amsterdam: Elsevier.
- Faraz, H. & Ashgar, J. J. (2021): A Trojan Horse, a Game Changer, a Silver Bullet and What Not? A Study of Metaphors in the Discourses of China–Pakistan Economic Corridor (CPEC). *International Review of Social Sciences* 9.1, 386–399.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2002): *The Way We Think: Conceptual Blending And The Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Frantzich, S. (2013): Congress, The Houses of Ill Repute: Editorial Cartoonists Take on The House and Senate. *Congress & the Presidency* 40.2, Taylor & Francis Group, 152–164.
<https://doi.org/10.1080/07343469.2013.783653>

- Grady, J. E. (1997): THEORIES ARE BUILDINGS revisited. *Cognitive Linguistics* 8.4, 267–290. <https://doi.org/10.1515/cogl.1997.8.4.267>
- Imrényi, A. (2021): Versengő metaforák: a mondat forrástartományai. *Argumentum* 17, Debreceni Egyetemi Kiadó, 294–312. <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2021/16>
- Jäkel, O. (2003): *Wie Metaphern Wissen schaffen. Die kognitive Metapherntheorie und ihre Anwendung in Modell-Analysen der Diskursbereiche Geistestätigkeit, Wirtschaft, Wissenschaft und Religion*. Hamburg: Dr. Kovač (= Philologia, Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse, 59)
- Kou, D. (2018): *The Concept of FAMILY in Mandarin Chinese. A Cognitive Linguistic Approach to the Comprehension of Chinese JIA*. Budapest. Nem publikált disszertáció. edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/43479/Kou_Danyang_Doctoral_Dissertation.pdf?sequence=1 Letöltés: 2022.11.15.
- Kou, D. & Farkas, O. (2014): Source domains in conceptualizations of the state in Chinese and Hungarian political discourse. In: Wen, X. & Kövecses, Z. (eds.): *Cognitive Linguistic Studies 1*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 101–130. <https://doi.org/10.1075/cogls.1.1.05kou>
- Kövecses, Z. & Benczes, R. (2010): *Kognitív nyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789630597340>
- Kövecses, Z. (2005): *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Budapest: Typotex.
- Kövecses, Z. (2006): A fogalmi metaforák elmélete és az elmélet kritikája. *Világosság*, 8–9–10, 87–97.
- Kövecses, Z. (2009): Az angol nyelv helyzete és a magyar politika. Azaz mit taníthat nekünk, magyaroknak a kognitív tudomány? In: Frank, T. & Károly, K. (szerk.): *Anglisztika és amerikanisztika: Magyar kutatások az ezredfordulón*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 64–72.
- Kövecses, Z. (2020): *Extended Conceptual Metaphor Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108859127>
- Lakoff, G. (1996): *Moral Politics*. 1st edition. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (2008). The neural theory of metaphor. In: Gibbs, R. W. (eds.): *The Cambridge handbook of metaphor and thought*. Cambridge University Press, 17–38. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511816802.003>
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>
- Lakoff, G. (1993): The contemporary theory of metaphor. In: Ortony, Andrew (eds.): *Metaphor and Thought*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 202–251. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.013>
- Levold, T. (2003): Familie zwischen Heimstatt und Cyberspace. Die Veränderung von Familienkonstrukten im Spiegel ihrer Metaphern. *KONTEXT* 34.3. Vandenhoeck & Ruprecht, 237–254.
- Majoros, K. (2018): *Die Zelle im Trichter. Eine korpusbasierte Methode der Metaphernsuche*. Berlin, Peter Lang. <https://doi.org/10.3726/b14240>
- Musolff, A. (2004): *Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2005.03.008>
- Musolff, A. (2009): Love, parenthood and gender in the European family: The British perspective. In: Renger, A-B. & Ißler, R. A. (eds.): *Europa–Stier und Sternenkranz. Von der*

- Union mit Zeus zum Staatenverbund*. Göttingen: V&R unipress, Bonn University Press 536–548.
- Pragglejaz Group (2007): MIP: a method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol* 22.1, 1–39. <https://doi.org/10.1080/10926480709336752>
- Schäffle, A. E. (1875): *Bau und Leben des socialen Körpers. Encyclopädischer Entwurf einer realen Anatomie, Physiologie und Psychologie der menschlichen Gesellschaft mit besonderer Rücksicht auf die Volkswirtschaft als socialen Stoffwechsel*. Bd. 1. Tübingen: Verlag der Laupp'schen Buchhandlung.
- Stefanowitsch, A. (2006): Words and their metaphors: A corpus-based approach. In: Stefanowitsch, A. & Gries, S.Th. (eds.): *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 61–105. <https://doi.org/10.1515/9783110199895.63>
- Temirgazina, Z. et. al. (2022): The semiotics of family in Kazakh wedding toasts from the perspective of intercultural communication. *Metaphor and the Social World* 12.2, 270–291. <https://doi.org/10.1075/msw.19019.tem>
- Tjarks, A. (2011): *Familienbilder gleich Weltbilder. Wie familiäre Metaphern unser politisches Denken und Handeln bestimmen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. <https://doi.org/10.1007/978-3-531-93230-9>
- Virág, Á. (2021): Metaphorical representations of the HUNGARIAN PARLIAMENT in political cartoons (1989–1990). *Argumentum* 17, 212–231. <https://doi.org/10.34103/ARGUMENTUM/2021/12>

László-Sárközi Gyopárka
 Debreceni Egyetem
 Nyelvtudományok Doktori Iskola
 H-4002 Debrecen
 Pf. 400
 sarkozigyopi@gmail.com